MILLIY MUSIQA MEROSI VA MUSIQA TA’LIMI INTEGRATSIYASI: AN’ANAVIY IJROCHILIKNI YOSH AVLODGA YETKAZISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Sultanov Shoxjaxon Rahmon o‘g‘li
Turan International University o‘qituvchisi,
shohjahonsultanov02@gmail.com
Xabibullayev Abdulmutallib Xayrullo o‘g‘li
Turan International University talabasi,
habibullayevabdulloh03@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada milliy musiqa merosini musiqa ta’limi bilan integratsiyalash masalalari tahlil qilinadi. Maqom, xalq qo‘shiqlari va an’anaviy ijrochilikni o‘qitishda ustoz-shogird an’anasi, amaliy tinglash, musiqiy tahlil va raqamli resurslardan foydalanish imkoniyatlari asoslanadi.

Kalit so‘zlar: milliy musiqa merosi, musiqa ta’limi, maqom, Shashmaqom, xalq musiqasi, an’anaviy ijrochilik, ustoz-shogird, musiqiy tafakkur, musiqiy eshitish, ijrochilik mahorati, madaniy xotira, musiqa pedagogikasi, musiqiy tahlil, raqamli arxiv, milliy o‘zlik.

Kirish. Milliy musiqa merosi xalqning tarixiy xotirasi, dunyoqarashi, estetik qarashlari va ma’naviy tajribasini ifodalovchi muhim madaniy boyliklardan biridir. Xalq qo‘shiqlari, maqom san’ati, marosim musiqasi va an’anaviy cholg‘u ijrochiligi uzoq tarixiy taraqqiyot davomida shakllanib, avloddan avlodga yetkazib kelingan. Ushbu merosni saqlash faqat musiqiy asarlarni ijro etish yoki yozib olish bilan cheklanmaydi. Uning mazmunini anglash, ijro an’analarini o‘rganish va yosh avlodga izchil yetkazish ham muhim vazifa hisoblanadi.

UNESCO ma’lumotlariga ko‘ra, Shashmaqom Markaziy Osiyoning tarixiy shaharlarida o‘n asrdan ortiq vaqt davomida rivojlangan mumtoz musiqa an’anasi bo‘lib, 2008-yilda O‘zbekiston va Tojikiston nomidan Insoniyat nomoddiy madaniy merosining Reprezentativ ro‘yxatiga kiritilgan [UNESCO, “Shashmaqom music”]. Ushbu e’tirof maqom san’atining nafaqat badiiy, balki tarixiy va madaniy ahamiyatini ham namoyon etadi.

Bugungi ta’lim jarayonida milliy musiqa merosini o‘rganish o‘quvchilarning musiqiy bilimlarini boyitish bilan birga, ularning tinglash madaniyati, ijodiy fikrlashi va milliy madaniyatga munosabatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Buning uchun an’anaviy ijrochilik tajribasini zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirish zarur.

Maqolaning maqsadi milliy musiqa merosini musiqa ta’limiga integratsiyalashning mazmuni va pedagogik imkoniyatlarini ochib berish, an’anaviy ijrochilikni o‘rgatishning samarali usullarini asoslashdan iborat.

Milliy musiqa merosining tarixiy-madaniy va ta’limiy ahamiyati. O‘zbek milliy musiqa merosi mazmuni va ijro shakllarining rang-barangligi bilan ajralib turadi. Maqom, katta ashula, xalq qo‘shiqlari, baxshichilik va turli cholg‘u ijrochiligi an’analari xalqning tarixiy tajribasi hamda hududiy madaniy xususiyatlarini aks ettiradi. Ushbu janrlarning har biri o‘ziga xos ijro uslubi, musiqiy ifoda vositalari va o‘rgatish an’analariga ega.

Maqom san’ati, xususan, Shashmaqom, musiqiy shakl, ohang, usul, ijrochilik mahorati va she’riy matnning o‘zaro uyg‘unligi bilan alohida ahamiyatga ega. Uni ta’lim jarayonida o‘rganish faqat kuy yoki ashulani yod olish bilan cheklanmasligi kerak. Talaba asarning tuzilishi, ohang rivoji, ritmik xususiyatlari, matn mazmuni va ijro talqinini ham anglab borishi lozim. Bunday yondashuv musiqiy asarni mazmunan chuqurroq idrok etish imkonini beradi.

UNESCOning Shashmaqom haqidagi tavsifida ushbu an’ananing musiqiy bilim va ijrochilik tajribasi bilan bog‘liq xususiyatlari yoritilgan. Bu ma’lumotlar maqomni o‘rganishda tarixiy kontekst va amaliy ijrochilikni birgalikda hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi [UNESCO, “Shashmaqom music”].

Xalq musiqasini o‘rganish ham ta’limiy jihatdan muhimdir. Xalq qo‘shiqlari mehnat, marosim, oilaviy hayot va turli ijtimoiy munosabatlar bilan bog‘liq holda shakllangan. Ularning matni va musiqasini birgalikda tahlil qilish o‘quvchilarga xalq hayotining tarixiy jihatlarini tushunishga yordam beradi. Shu bilan birga, bir qo‘shiqning turli hududlarda farqli ijro variantlari mavjud bo‘lishi mumkinligi ham e’tiborga olinishi kerak.

Demak, milliy musiqa merosi ta’limda ikki muhim vazifani bajaradi: bir tomondan, musiqiy bilim va ijrochilik ko‘nikmalarini rivojlantiradi; ikkinchi tomondan, o‘quvchilarni milliy madaniyatning tarixiy ildizlari bilan tanishtiradi. Bu vazifalar o‘zaro bog‘liq holda amalga oshirilgandagina ta’limning badiiy va ma’rifiy samarasi oshadi.

Ustoz-shogird an’anasi va zamonaviy musiqa pedagogikasi. An’anaviy musiqa ijrochiligida ustoz-shogird munosabati muhim o‘rin tutadi. Ushbu tizimda shogird ustozning ijrosini tinglash, kuzatish, takrorlash, xatolarini tuzatish va muntazam mashq qilish orqali mahoratni egallaydi. Bunda bilim faqat nazariy tushuntirish orqali emas, balki bevosita ijro tajribasi, musiqiy eshitish va ustozning shaxsiy namunasini kuzatish orqali ham o‘zlashtiriladi.

Zamonaviy ta’lim muassasalarida o‘quv dasturlari, mashg‘ulotlar jadvali va baholash mezonlari mavjud bo‘lib, ular ta’lim jarayonini tizimli tashkil etishga yordam beradi. Biroq an’anaviy ijrochilikning barcha jihatlarini faqat nazariy ma’lumot yoki nota matni orqali o‘zlashtirish qiyin. Ayniqsa, ohangni talqin qilish, ijrodagi nozik farqlarni anglash va musiqiy ifodani shakllantirishda bevosita tinglash hamda amaliy mashq katta ahamiyatga ega.

Shu sababli ustoz-shogird tajribasini zamonaviy musiqa pedagogikasi bilan uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiq. Bunda mashg‘ulotlar quyidagi ketma-ketlikda tashkil etilishi mumkin:

1. Tinglash va kuzatish. O‘quvchilar asarning namunaviy ijrosini tinglaydi, uning umumiy xarakteri, sur’ati va ifoda xususiyatlarini aniqlaydi.
2. Tahlil qilish. O‘qituvchi asarning shakli, ohang rivoji, ritmik tuzilishi va matn mazmunini tushuntiradi.
3. Amaliy o‘zlashtirish. O‘quvchilar kuy yoki ashulaning alohida qismlarini takrorlash, mashq qilish va ijro etish orqali o‘zlashtiradi.

4. Mustaqil ijro va fikr-mulohaza. O‘quvchi o‘rgangan asarini mustaqil ijro etadi, o‘z ijrosini tahlil qiladi va o‘qituvchi tavsiyalari asosida kamchiliklarni bartaraf etadi.

Mazkur usul an’anaviy tajribani saqlagan holda ta’lim natijalarini kuzatish va baholash imkonini beradi. Bunda baholash faqat texnik aniqlikka asoslanmasligi kerak. Asarning xarakterini yetkazish, musiqiy ifoda, tinglash madaniyati va ijrodagi mustaqillik ham hisobga olinishi lozim.

Milliy musiqa merosini o‘qitishda innovatsion usullardan foydalanish. Raqamli texnologiyalar milliy musiqa merosini o‘rganish va o‘qitish uchun qo‘shimcha imkoniyatlar yaratadi. Audioyozuvlar, videomateriallar, elektron kutubxonalar va raqamli arxivlar orqali o‘quvchilar turli ijro maktablari, ustalar talqini va musiqiy asarlarning variantlari bilan tanishishlari mumkin. Bu, ayniqsa, dars davomida barcha ijro namunalarini jonli tarzda namoyish etish imkoniyati cheklangan holatlarda foydalidir.

Masalan, bir maqom asarining turli ijrolarini tinglash topshirig‘i orqali o‘quvchilar ohang, sur’at, ifoda va ijrochilik talqinidagi o‘xshashlik hamda farqlarni aniqlashlari mumkin. Bunda o‘qituvchi o‘quvchilardan faqat qaysi ijro yoqqanini aytishni emas, balki fikrlarini aniq musiqiy belgilar bilan asoslashni ham talab qilishi lozim. Natijada tinglash faoliyati oddiy qabul qilishdan tahliliy idrok etish darajasiga ko‘tariladi.

Yana bir samarali usul - loyiha asosida o‘qitish. O‘quvchilar ma’lum bir hududning xalq qo‘shiqlari, cholg‘u an’analari yoki mashhur ijrochilik maktabi haqida ma’lumot to‘plashi, audio va video namunalarni o‘rganishi, so‘ng natijalarni taqdimot shaklida namoyish qilishi mumkin. Bunday topshiriqlar mustaqil izlanish, manbalarni saralash, guruhda ishlash va musiqiy materialni izchil bayon etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Raqamli vositalardan foydalanishda manbalarni tekshirish va madaniy kontekstni saqlash talab etiladi. Internetda joylashtirilgan har qanday ijroni tarixiy yoki uslubiy jihatdan vakillik qiluvchi yagona namuna sifatida qabul qilish to‘g‘ri emas. Ijrochining kimligi, asarning nomi, yozuv sanasi va mavjud bo‘lsa, ijro maktabi haqidagi ma’lumotlar aniqlanishi kerak. Shuningdek, audio va videomateriallardan foydalanishda mualliflik huquqi hamda tegishli foydalanish shartlariga rioya etish zarur.

Innovatsion yondashuv an’anaviy ijrochilikni chetga surish emas, balki uni chuqurroq o‘rganishga xizmat qilishi kerak. Jonli ijro, ustoz bilan bevosita ishlash va

amaliy mashg‘ulotlar o‘z ahamiyatini saqlab qoladi; raqamli vositalar esa tinglash, taqqoslash, hujjatlashtirish va mustaqil mashq qilish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Musiqa ta’limi va tarixiy-madaniy merosni saqlash o‘rtasidagi uzviylik. Milliy musiqa merosini ta’limga integratsiyalash uning tarixiy mazmunini yosh avlodga yetkazish va an’anaviy ijrochilikning davomiyligini qo‘llab-quvvatlashga yordam beradi. Buning uchun ta’lim muassasalari, musiqa maktablari, san’at oliy ta’lim muassasalari, ijodiy jamoalar va tajribali ijrochilar o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish muhimdir.

Bunday hamkorlik doirasida mahorat darslari, jonli ijro uchrashuvlari, mavzuli konsertlar va musiqiy merosga bag‘ishlangan tadqiqot loyihalarini tashkil etish mumkin. O‘quvchilar ijrochilar bilan muloqot qilish orqali asarlarning ijro xususiyatlari, o‘rganish jarayoni va an’analarni davom ettirishdagi mas’uliyat haqida bevosita tasavvurga ega bo‘ladilar.

Musiqiy merosni o‘rganishda tarixiy manbalardan foydalanish ham alohida ahamiyatga ega. Nota yozuvlari, eski audioyozuvlar, ijrochilar haqidagi ma’lumotlar va musiqashunoslik tadqiqotlari asarlarning rivojlanishi hamda talqinlarini tushunishga yordam beradi. Biroq tarixiy yozuvlarda aks etmagan yoki yozib olinmagan ijro an’analarini mavjud emas deb hisoblash mumkin emas. Shu bois yozma va audio manbalarni tirik ijrochilik tajribasi bilan birgalikda o‘rganish lozim.

Musiqa ta’limi orqali merosni saqlash natijasi faqat o‘quvchining muayyan asarni ijro eta olishi bilan belgilanmaydi. Uning asar mazmunini tushunishi, ijro an’analariga hurmat bilan yondashishi, manbalarni to‘g‘ri talqin qilishi va musiqiy tajribani boshqalarga yetkaza olishi ham muhim ko‘rsatkichlardir.

Xulosa. Milliy musiqa merosi tarixiy xotira va badiiy tafakkurning muhim ifodasi bo‘lib, uni musiqa ta’limi bilan integratsiyalash madaniy davomiylikni ta’minlashga xizmat qiladi. Maqom, xalq qo‘shiqlari va an’anaviy ijrochilikni o‘rganish o‘quvchilarning musiqiy bilimlari, tinglash madaniyati va ijrochilik ko‘nikmalarini rivojlantirish bilan birga, ularning milliy madaniyat haqidagi tasavvurlarini ham boyitadi.

Ustoz-shogird an’anasini tizimli pedagogik yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirish, jonli ijroni tahliliy tinglash va amaliy mashqlar bilan birlashtirish ta’lim samaradorligini oshirishi mumkin. Raqamli audio va video materiallar esa turli ijro namunalarini taqqoslash, mustaqil o‘rganish va musiqiy merosni hujjatlashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Shu asosda milliy musiqa merosini o‘qitishda tarixiy manbalar, an’anaviy ijrochilik tajribasi va zamonaviy ta’lim texnologiyalarini o‘zaro bog‘liq holda qo‘llash

maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv milliy musiqaning mazmunini chuqur anglash, ijrochilik an’analarini davom ettirish va madaniy merosga ongli munosabatni shakllantirish uchun zarur pedagogik sharoitlarni yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. UNESCO. Shashmaqom music. Intangible Cultural Heritage. https://ich.unesco.org/en/RL/shashmaqom-music-00089 (murojaat sanasi: 09.10.2026).
2. Khaydarov, K. In Studying the History of Uzbek Music Culture the Place of the Bayoz. Eurasian Music Science Journal. 2020. No. 2. P. 74–84. https://doi.org/10.52847/EAMSJ/vol_2020_issue_2/A8.
3. Ikromova, M. The Place of National and Folk Music in the Education of Music Teachers. International Multidisciplinary Journal for Research & Development. 2025. Vol. 12, No. 2. P. 371–373. https://doi.org/10.71337/inlibrary.uz.imjrd.69468.